

ТМГ. XXXVII	Бр. 2	Стр. 971-992	Ниш	април - јун	2013.
-------------	-------	--------------	-----	-------------	-------

UDK 799.3:159.923.072

Оригинални научни рад

Примљено: 14. 05. 2012.

Ревидирана верзија: 23. 02. 2013.

Одобрено за штампу: 04. 06. 2013.

Снежана Видановић

Универзитет у Нишу

Филозофски факултет

Департман за психологију

Ниш

Бојана Бисерчић

Ниш

Весна Анђелковић

Универзитет у Нишу

Филозофски факултет

Департман за психологију, Ниш

АНКСИОЗНОСТ, АГРЕСИВНОСТ И АНДРОГИНОСТ СПОРТСКИХ СТРЕЛАЦА*

Апстракт

Овим истраживањем желели смо да испитамо да ли постоје разлике у анксиозности, агресивности и усвојеној полној улози између спортских стрелаца и неспортиста. Узорак је чинило 45 стрелаца и 45 неспортиста уједначених по полу, старости и нивоу образовања. Коришћени су следећи инструменти: Инвентар полне улоге – БСРИ (Вет, 1977), СТАИ форма Y-1 (Spielberger et al., 1970), Сигма тест издвојен из Кибернетичке батерије конативних тестова – КОН 6 (Момировић и сар., 1992) и Упитник конструисан за ово истраживање. На основу Упитника добијени су подаци о полу, старости, нивоу образовања, а на узорку стрелаца, и о стрелачкој дисциплини, дужини тренирања, освојеним наградама на државним и међународним турнирима и сопственој процени успешности у стрелаштву.

Добијени резултати показују да не постоје статистички значајне разлике између стрелаца и неспортиста у нивоу анксиозности и агресивности, као и на димензијама полне улоге маскулиност и фемининост, осим на андрогинности која је израженија код спортиста. Међу стрелцима, жене су андрогиније. На основу добијених резултата, такође, закључујемо да је у разматрању нивоа анксиозности и агресивности стрелаца потребно укључити дужину тренирања, успешност и сопствену процену успешности.

Кључне речи: анксиозност, агресивност, полна улога, спортско стрелаштво

neza54@gmail.com

* Овај рад настао је у оквиру пројекта „Индикатори и модели усклађивања породичних и пословних улога“ бр. 179002 који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја РС.

ANXIETY, AGGRESSION AND GENDER ROLES IN SPORT SHOOTERS

Abstract

This paper attempts to determine whether there are differences in anxiety, aggression, and gender roles between sport shooters and non-athletes. Our sample consists of 45 shooters and 45 non-athletes balanced by gender, age, and education level. We used the following instruments: Gender role inventory – BSRI (Bem 1977), STAI form Y-1 (Spielberger et al. 1970), Sigma test from the KON 6 – cybernetic battery of conative tests (Momirović et al. 1992), as well as a specially designed questionnaire that helped us obtain the data on gender, age, and education level. The questionnaire provided the data about the shooters shooting discipline, length of training, awards and achievements in national and international competitions, and their own assessment on their success in shooting sports.

The obtained results show that there are no significant statistical differences between shooters and non-athletes in the levels of anxiety and aggression, nor in the femininity and masculinity dimension, except for the higher androgyny in sport shooters. Among the shooters, women are more androgynous. Based on the results, we can also conclude that, when considering the levels of anxiety and aggression in sport shooters, we need to include the length of training, successfulness, and their assessment of their own success.

Key Words: Anxiety, Aggression, Gender Role, Sport Shooting

ТЕОРИЈСКИ ОКВИР

Стрељаштво, као један од појединачних спортова, укључује низ специфичних изазова за стрелца на тренинзима и такмичењима. За разлику од фудбала где је успех постићи гол, а у кошарци поента је постићи више кошева, у стрељаштву се погодак подразумева, када се узме у обзир да у четрдесет опаљења, четири до пет „деветки” представља неуспех. Иако се ради о групи која се може разликовати по квалитету оружја, муниције и опреме, генерално, у одређеним тренуцима, за време трајања меча, о успеху у највећој мери одлучују смиреност и способност да се одмах заборави неуспешан и понови успешан хитац. За кратко време стрелац савладава невидљиву препреку између цеви и мете. Само успешан погодак обезбеђује добар пласман, појединачне „десетке” не доносе успех. Са таквим се притиском на ватреној линији суочава стрелац и код првог, и код последњег метка.

Тренирање стрељаштва захтева одређене предиспозиције и карактеристике. Осим сензомоторне координације, важан удео имају и одређена психичка обележја, као што је, између осталог, и изражена способност концентрације. Истраживање Морана (Moran, 2004), на пример, показало је да код врхунских стрелаца у секундама које

претходе повлачењу обарача долази до успоравања рада срца, што је од значаја за контролу. Једно од релевантних истраживања које се бавило испитивањем личности особа које тренирају спортско стрелаштво обављено је у Мађарској од стране Балинт Софије (Balint Zsofije)¹. Узорак су чинили стрелци, освајачи најмање титуле државног првака, као и тренери и стручно особље репрезентације од којих је тражено да опишу своје виђење успешног стрелца. Преко упитника НЕО-ПИ-Р добијен је психолошки профил стрелца. Укратко ћемо приказати најзначајније налазе овог истраживања.

Показало се да су успешни стрелци интровертни и повучени. То је лако разумети, јер, када стрелац изађе на ватрену линију, он стоји сам, изолован од других и окренут себи. Како се у тој ситуацији стрелац суочава са проблемима чије решење мора сам пронаћи – то на неки начин говори о његовом креативном капацитету, тврди ауторка истраживања. Балинт, такође, сматра да екстревертне особе имају најчешће мање шанси да успеју у овом спорту. Наиме, осећање самоће на ватреној линији им не прија, а уколико се суоче са поновљеним неуспесима, релативно лако одустају. Наводи се и да су талентовани стрелци веома самоуверени и да тешком муком прихватају савете тренера. Ту самоувереност они највероватније црпу из претходно постигнутих резултата који им говоре да су на правом путу. Истиче се и присуство вишег нивоа стреса и анксиозности код успешних стрелаца, у односу на остале спортисте. Иначе, бројна истраживања (Wolfe, 1989; Анђелковић, 2010) показала су како присуство стреса и анксиозности није нужно ометајући фактор, посебно код успешних, већ пре указује на будност (енг. arousal) која је током такмичења потребна, а можда чак и неопходна за постизање добрих резултата. Наравно, наглашава се да екстремна анксиозност која се не може контролисати угрожава ефикасност. У том контексту, препоручује се рад са такмичарима на менталној припреми како би се смањили угрожавајући аспекти анксиозности.

Оваква обележја представљала су и основни подстицај организовању истраживања којим смо, пре свега, желели да пружимо нешто јаснији увид у неке особине личности стрелаца. Определили смо се за испитивање нивоа анксиозности, агресивности и усвојене полне улоге, као и тога колико се ова група спортиста разликује у овим карактеристикама од људи који се не баве спортом.

Анксиозност и спорт

Анксиозност има велики утицај на резултате који ће се постићи, како на тренингу, тако и на такмичењима. Трема која претходи

¹ <http://www.esspresso.hu/content/view/8348/44/>

такмичењу, или је и део такмичарске ситуације, може утицати на перформансе спортиста различито – неке може додатно мотивисати и допринети ефикасности, а код неких ометати постизање оптималних резултата. У савременим теоријама које се баве проблемом анксиозности у спорту пажња је пре свега усмерена на интеракцију различитих компоненти анксиозности, а не на њихове изоловане ефекте. Међу теоријама посебно се истиче теорија инверзије и катастрофички модел анксиозности. Развијена од стране Кера (Ker, 1990), теорија инверзије истиче да однос између узбуђења и спортских перформанси зависи доминантно од когнитивне интерпретације самог узбуђења од стране такмичара. Изражена будност (енг. arousal) може се протумачити у позитивном смислу – као узбуђење или се може на њега гледати негативно – као анксиозност. Слично томе, и низак ниво будности може се двојачко посматрати – као релаксираност (позитивно) или досада (негативно). И узбуђење и интерпретација афекта представљени су као континуум, а особа може ићи од једне ка другој крајности континуума. Највећи допринос ове теорије огледа се у томе што прави разлику између будности и анксиозности и наглашава когнитивну интерпретацију присутне будности као кључну у односу анксиозности и постигнућа (Gill, 2000).

Катастрофички модел анксиозности (Gill, 2000) такође истиче да постигнућа у спорту зависе од интеракције физиолошке будности и когнитивне компоненте анксиозности, али везе између ових компоненти далеко су сложеније. Наиме, природа односа анксиозности и постигнућа схвата се у складу са Yerkes-Dodsonovim правилом. Према овом правилу, све док анксиозност не достигне оптималан ниво, са порастом анксиозности расте и ефикасност. Свако даље повећање нивоа анксиозности преко оптималног може да доведе до пада ефикасности. Другим речима, ефикасност је оптимална на умереним нивоима анксиозности, а веома ниски и веома високи нивои анксиозности је угрожавају. При томе, важно је истаћи да одговор на питање шта значи оптималан ниво зависи од многих фактора као што су, на пример, тежина задатка, степен увежбаности, количина предзнања итд.

Агресивност и спорт

Према Гилу (Gill, 2000), постоје три тока изучавања повезаности агресивности и спортског постигнућа:

- агресивност у спорту као катарза која ослобађа агресивне импулсе и смањује агресивно понашање у несportsком окружењу;
- узроци и последице агресивности у спорту;
- ефекти агресивности на спортске перформансе.

Теза да агресивност, посебно у високотакмичарским спортовима, може имати дејство катарзе у виду смањења агресивности у

релацијама невезаним за спорт, била је предмет и испитивања истраживача (видети Weinberg & Gould, 2003). За разлику од инстинктивистичке теорије агресивности која подржава ову тврдњу, у социјалној теорији агресивности заузима се становиште да ће подстицање агресивног понашања (што се често дешава у спорту), само повећати, а никако смањити агресивно понашање. И многобројна истраживања су оповргла хипотезу катарзе (Weinberg and Gould, 2003). У једном од њих (Zillman et al., према: Gill, 2000), експериментална група била је изложена извесној провокацији, а затим је тренирала вожњу бицикла. Контролна група није се бавила никаквом активношћу након провокације. Резултати су показали да се експериментална група касније понашала агресивније од контролне.

Веома мало истраживача покушало је да објасни узроке и ефекте агресивног понашања у спорту. Једно од објашњења нуди истраживаче Бјоркqvиста (Bjorkqvista) и сарадника (према: Gill, 2000) чији налази указују да се спортисти најчешће охрабрују, упућују на агресивне одговоре и да се таква врста понашања у спорту од њих очекује. Наглашава се и да постоје разлике у погледу коришћења различитих облика агресивног понашања с обзиром на пол. Особе женског пола су склоне коришћењу индиректних и вербалних облика агресивног понашања, за разлику од мушкараца који су склонили физичкој агресиви. Такође је утврђено да мушкарци виде агresiју као нешто потпуно легитимно у спорту.

Што се тиче изучавања повезаности агресивног понашања и спортске перформансе, превладава становиште (видети Gill, 2000) да нема основа тврдњи о позитивној вези агресивног понашања и спортских резултата. Наводи се и да хостилност може створити осећање мржње и јако узбуђење, што може и неповољно утицати на сам ток тренажног процеса и такмичења.

Пол и спорт

Склоп понашања који се сматра прикладним за жене или мушкарце у одређеној култури дефинише се као полна улога. Тако, на пример, у већини култура мушку полну улогу обележавају особине као што су вођство, независност и агресивност, док се од жена очекује да буду негујуће, зависне и осећајне (Vasta et al., 2005).

Лин (према: Видановић, 2006) наводи три различита, али међусобно повезана аспекта полне улоге: идентификација са улогом свог пола, преференција за улогу свог пола и усвајање полне улоге. Идентификација са улогом свог пола је уједно и базични аспект полне улоге. Њу, углавном, следи и одговарајућа преференција и усвајање те улоге, али некада се дешавају и одступања и могуће су бројне комбинације ових компоненти.

Полно типизирање представља „процес у коме деца усвајају вредности, стичу мотиве и одговарајуће понашање у складу са њиховим мушким и женским улогама у специфичној култури” (Кандидо Јакшић, 1995, 319). Овај процес започиње још у најранијем детињству и представља темељ развоја полних улога. Полно типизирање има четири могућа исхода и оно се одвија у оквиру формирања полног идентитета (Vasta et al., 2005). Особа може бити:

- маскулино полно типизирана;
- феминино полно типизирана;
- андрогина;
- недиференцирана.

Бем (према: Анђелковић и сар., 2009) сматра да маскулиност и фемининост не треба посматрати као супротне крајеве једне димензије, већ треба на њих гледати као на две одвојене димензије. Андрогиност подразумева присуство и маскулиних и фемининих црта у једној особи. Многе особе могу бити и маскулине и феминине или андрогине, зависно од ситуације. Ауторка наглашава да јасно полно типизирани особе могу бити озбиљно ограничене у погледу опсега понашања које им је доступно. Функционисање овако типизирани особе најчешће је у складу са интернализованим стандардима полне улоге и постоји склоност ка избегавању било каквог реаговања које се сматра непожељним за њену полну улогу. За разлику од њих, андрогине особе се могу препустити неспутано и маскулином и феминином понашању (Вулетић, 1985).

Бем и Спенс (према: Vasta et al. 2005) тврде да андрогина обележја посредно указују на добро психолошко функционисање појединца јер овако усвојена полна улога представља мешавину пожељних мушких и женских склопова особина. Андрогини типови могу бити неустрашиви и љубазни, самоуверени и скромни, одлучни и брижни.

У спорту је дуго времена владало мишљење да је женски пол слабији пол, па се под појмом спортисте подразумевао, пре свега, спортиста мушкарац. Ашмор (Ashmore) (према: Gill, 2000) у свом истраживању закључује да су полне разлике релативно значајне за одређене физичке способности и телесну грађу (на пример, ако се ради о спортовима као што су дизање тегова или бацање кладива), мање значајне за неке друге способности и социјална понашања (агресивност или математичка способност), а сасвим занемарљиве у неким другим доменима (време реакције, самопоуздање, вођство). Он сматра да већина биолошких фактора није дихотомно распоређена, већ нормално дистрибуирана и код мушкараца и код жена. Тако, рецимо, просечни кошаркашки центар виши је од женског центра, али је она виша од већине мушкараца. За неке друге социјалне факторе и особине, као што су, на пример, агресивност или самопоуздање, разлике су само привидне, наводи аутор.

Појам андрогиности, који је увела Сандра Бем (Sandra Bem), показао је одређени правац у коме треба да се крећу размишљања о пожељној полној улози код спортиста. Уследила су бројна истраживања чији резултати говоре да је андрогиност као модел усвојене полне улоге присутна код многих спортиста. У једном од њих (Halmerich and Spence, према: Gill, 2000), дошло се до закључка да је већина спортисткиња андрогина или чак маскулина, док је код контролне групе коју су чиниле студенткиње које се не баве спортом нађено да је феминина улога доминантнија. Наредна истраживања (Harris and Jennings, према: Gill, 2000) потврдила су ове налазе. У литератури која се бави психологијом спорта у великој мери је прихваћено становиште да је андрогиност кључ успеха у спорту, јер сваки спорт, био он тимски или индивидуалан, захтева читав спектар различитих понашања и особина личности које се не могу наћи код особа које су усвојиле строго типизирани улоге.

МЕТОДОЛОГИЈА ИСТРАЖИВАЊА

Проблеми, циљеви и хипотезе истраживања

Прегледом литературе из области психологије спорта уочава се значајан број истраживања која су се бавила поређењем обележја личности спортиста и особа које се не баве том врстом активности. У односу на неспортисте, најчешће су спортисти испољавали израженију независност, самоувереност, социјалну отвореност и нижи ниво анксиозности (Cox, 2005). У погледу неких других обележја личности, на пример, екстраверзије, добијени налази истраживања не потврђују специфичност функционисања особа које су се определиле за спорт (Weinberg and Gould, 2003). Иако досадашња истраживања указују на постојање извесних заједничких карактеристика, не можемо говорити о јединственом типу личности спортиста. То нас је определило за испитивање неких обележја личности стрелаца (анксиозност, агресивност и усвојена полна улога) које смо поредили са особама које се не баве спортом. Такође смо сматрали да је за разумевање неких аспеката функционисања стрелаца релевантно испитати да ли постоје разлике у нивоу анксиозности, агресивности и усвојеној полној улози у односу на пол, дужину тренирања, претходно постигнут успех, као и сопствену процену успешности у стрељаштву.

Прецизније, специфични циљеви истраживања били су:

- испитати да ли постоје разлике у нивоу тренутне и опште анксиозности код стрелаца и неспортиста;
- испитати да ли постоје разлике у агресивности код стрелца и неспортиста;
- испитати да ли постоје разлике у погледу усвојене полне улоге (маскулиност, фемининост и андрогиност) код стрелца и неспортиста;

- испитати да ли постоје разлике у погледу нивоа анксиозности, агресивности и усвојене полне улоге код стрелаца с обзиром на пол, дужину тренирања, претходно постигнути успех (изражен кроз освајање медаља на такмичењима) и с обзиром на сопствену процену успешности у стрељаштву.
- испитати да ли постоје разлике у нивоу тренутне и опште анксиозности код стрелаца с обзиром на пол, дужину тренирања, претходно постигнути успех (изражен кроз освајање медаља на такмичењима) и с обзиром на сопствену процену успешности у стрељаштву.
- испитати да ли постоје разлике у нивоу агресивности код стрелаца с обзиром на пол, дужину тренирања, претходно постигнути успех (изражен кроз освајање медаља на такмичењима) и с обзиром на сопствену процену успешности у стрељаштву.
- испитати да ли постоје разлике у погледу усвојене полне улоге (маскулиност, фемининост и андрогиност) код стрелаца с обзиром на пол, дужину тренирања, претходно постигнути успех (изражен кроз освајање медаља на такмичењима) и с обзиром на сопствену процену успешности у стрељаштву.

Општа хипотеза

Постоје статистички значајне разлике у нивоу анксиозности, агресивности и усвојеној полној улози (маскулиност, фемининост и андрогиност), особа које се баве спортским стрељаштвом и особа које се не баве спортом.

Специфичне хипотезе

- X1. Постоје статистички значајне разлике у нивоу тренутне и опште анксиозности код стрелаца и неспортиста.
- X2. Постоје статистички значајне разлике у нивоу агресивности код стрелаца и неспортиста.
- X3. Постоје статистички значајне разлике у погледу усвојене полне улоге (маскулиност, фемининост и андрогиност) код стрелаца и неспортиста.
- X4. Постоје статистички значајне разлике у нивоу тренутне и опште анксиозности код стрелаца с обзиром на пол, дужину тренирања, претходно постигнути успех (изражен кроз освајање медаља на такмичењима) и с обзиром на сопствену процену успешности у стрељаштву.
- X5. Постоје статистички значајне разлике у нивоу агресивности код стрелаца с обзиром на пол, дужину тренирања,

претходно постигнути успех (изражен кроз освајање медаља на такмичењима) и с обзиром на сопствену процену успешности у стрељаштву.

- Х6. Постоје статистички значајне разлике у погледу усвојене полне улоге (маскулиност, фемининост и андрогиност) код стрелаца с обзиром на пол, дужину тренирања, претходно постигнути успех (изражен кроз освајање медаља на такмичењима) и с обзиром на сопствену процену успешности у стрељаштву.

Узорак

Узорак чини 90 испитаника сврстаних у две групе:

- а. основна група од 45 особа које се баве спортским стрељаштвом;
- б. контролна група од 45 особа које се не баве спортом.

Критеријум за сврставање у основну групу био је да особа активно тренира стрељаштво, као и да је освајала медаље на државном или међународним такмичењима. Критеријум за особе из контролне групе представља нетренирање овог, као ни било ког другог спорта. Испитаници основне и контролне групе уједначени су по полу, старости и нивоу образовања. У свакој од ових група има по 23 испитаника женског и 22 испитаника мушког пола. Већина испитаника у узорку има средњу стручну спрему (69). Просечна старост групе стрелаца износи 24,11 год., а група неспортиста 24,49 година. Најмлађи испитаник у целом узорку има 18 година, а најстарији 37 година.

Унутар групна структура испитаника који тренирају стрељаштво је таква да стрелачке дисциплине нису једнако заступљене, па тако 29 испитаника тренира пушку, а 16 пиштољ. То одговара и односу тренирања ових дисциплина који у нашој земљи износи 2:1. Највећи број стрелаца тренира стрељаштво између 5 и 15 година (од 5 до 10 год. њих 17, а од 10 до 15 год. њих 14). Испитаници су освајали углавном медаље на државном првенству и мањим међународним такмичењима (различити интернационални турнири, балканска првенства и Медитеранске игре).

Инструменти

СТАИ форма Y-1 (Spielberger) – State Trate Anxiety Inventory (Spielberg, 1972) је инструмент који садржи две одвојене скале самопроцене за утврђивање две димезије анксиозности: тренутне (СТАИ-С) и опште или трајне (СТАИ-Т). Прва од ове две скале самопроцене (СТАИ-С) садржи 20 исказа којима се оцењује како се испитаник осећа „сада, у овом тренутку”, док друга скала (СТАИ-Т) такође садржи 20 исказа, али се њима оцењује како се испитаник „генерално”

осећа. На четворостепеној скали испитаник треба да заокружи број (од 1 до 4) који најбоље осликава његов степен слагања са понуђеном тврдњом. Поузданост теста БСРИ је задовољавајућа: $\alpha = .828$.

Табела 1. Средње вредности на СТАИ-С и СТАИ-Т
Table 1. Mean values on STAI-S and STAI-T

Ниво анксиозности	Одрасли		Студенти	
	Мушкарци	Жене	Мушкарци	Жене
СТАИ-С	35,72	35,20	36,47	38,76
СТАИ-Т	34,89	34,78	38,30	40,40

Сигма тест издвојен из кибернетичке батерије конативних тестова – КОН6 (Момировић и сар. 1992) процењује агресивност. Састоји се из 30 тврдњи. На свакој ставци понуђена је Ликертова скала одговора (од „потпуно тачно” до „потпуно нетачно”) и испитаник бира онај који изражава слагање са тврдњом. Сабирањем оцене на свакој ставци (од 1 до 5) добија се скор агресивности.

У нашој земљи је рађена стандардизација КОН 6 батерије тестова, и у оквиру ње Сигма теста за процену агресивности. Просечне вредности су дате у табели 2. Поузданост упитника: $\alpha = .830$.

Табела 2. Средње вредности скорова на Сигма тесту
Table 2. Mean values on Sigma test

	Мушкарци АС (N=772)	Жене АС (N=391)
Агресивност	82,5	79,5

Инвентар полне улоге (Бем) – Bem Sex Role Inventory (БСРИ, Bem 1977) је инструмент који процењује усвојену полну улогу. Састоји од 60 тврдњи. Испитаник на седмостепеној скали заокружује број (од 1 до 7) који одражава степен његовог слагања са датом тврдњом. Обрадом података добијају се три димензије: маскулиност, фемининост и андрогиност. Како у нашој земљи није рађена стандардизација БСРИ теста, послужићемо се нормама које су добијене на узорку студената Универзитета Стенфорд. Поузданост СТАИ: $\alpha = .695$.

Табела 3. Средње вредности на БСРИ на узорку студената
Универзитета Станфорд
Table 3. Mean values on BSRI in student sample at Stanford University

	Мушкарци (N=444)	Жене (N=279)
Маскулиност	4,97	4,57
Фемининост	4,44	5,01
Андрогиност	0,53	0,43

Упитник на основу кога су добијени подаци о полу, старости, нивоу образовања, а на узорку стрелаца и о стрелачкој дисциплини, дужини тренирања и освојеним наградама на државним и међународним турнирима.

Методe прикупљања и обраде података

Сви испитаници основне групе упитнике су попуњавали непосредно пре такмичења на државном првенству. Испитаници контролне групе упитнике су попуњавали индивидуално. Истраживачки нацрт је варијансни. За обраду података коришћена је дескриптивна статистика, Пирсонов коефицијент корелације, t – тест и АНОВА.

РЕЗУЛТАТИ

Нису добијене статистички значајне разлике између стрелаца и неспортиста на обе димензије анксиозности (тренутна и општа) – СТАИ, Табела 4. На општој анксиозности вредност t - теста је близу статистичкој значајности ($p < 0,053$). Иначе, средња вредност и на општој и на тренутној анксиозности код стрелаца су ниже у односу на неспортисте. Упоредивањем добијених резултата на овој варијабли са нормативним просечним вредностима датим у Табели 1, закључујемо да су и код стрелаца и код неспортиста средње вредности на тренутној анксиозности изнад, а средње вредности на општој анксиозности испод нормативног просека.

Табела 4. Статистичка значајност разлика на тренутној и општој анксиозности (СТАИ-С и СТАИ-Т) код стрелаца и неспортиста
Table 4. Significance of difference on STAI-S and STAI-T between tournament shooters and people not practicing sports

СТАИ	Стрелци		Неспортисти		t-тест	Значајност
	АС	СД	АС	СД		
Тренутна анксиозност	40,64	10,27	42,11	9,62	-0,669	0,486
Општа анксиозност	32,58	8,38	36,29	9,63	-1,961	0,053

Резултати указују (Табела 5) да не постоје разлике између групе стрелаца и неспортиста ни у погледу агресивности које би биле статистички значајне, мада је агресивност нешто израженија код спортиста. Наглашавамо да су просечни скорови добијени у истраживању на варијабли агресивност знатно изнад просечне нормативне вредности дате у Табели 2.

Табела 5. Статистичка значајност разлика на агресивности
(Сигма тест) код стрелаца и неспортиста
Table 5. Significance of difference on aggression (Sigma test)
between tournament shooters and people not practicing sports

	Стрелци		Неспортисти		t-тест	Значајност
	АС	СД	АС	СД		
Агресивност	95,38	12,436	93,42	13,513	0,714	0,477

Резултати добијени на инструменту БСРИ којим се процењује усвојена полна улога (Табела 6) показују да нису нађене статистички значајне разлике између основне и контролне групе на димензијама маскулиност ($p < 0,073$) и фемининост ($p < 0,252$), али се на димензији андрогиност јавила разлика која је статистички значајна ($p < 0,024$). Просечни скор на димензији андрогиност (као и осталих димензија полне улоге) код испитаника који тренирају стрељаштво нижи је у односу на контролну групу и испод просечних нормативних вредности добијених на стандардизованој популацији Универзитета Стенфорд (погледати Табелу 3). Напомињемо да што је скор на димензији андрогиности нижи, андрогиност је израженија.

Табела 6. Статистичка значајност разлика на усвојеној полној улози (БСРИ – маскулиност, фемининост и андрогиност) код стрелаца и неспортиста

Table 6. Significance of difference on BSRI (femininity, masculinity and androgyny) between tournament shooters and people not practicing sports

	Стрелци		Неспортисти		t-тест	Значајност
	АС	СД	АС	СД		
Маскулиност	4,9789	0,7226	4,7056	0,7076	1,813	0,073
Фемининост	4,81	0,5946	4,9533	0,5854	-1,152	0,252
Андрогиност	-0,1689	0,8364	0,2487	0,8857	-2,294	0,024*

Испитивали смо, такође, да ли постоје статистички значајне разлике код групе која се бави спортским стрељаштвом на димензијама анксиозност, агресивност и усвојена полна улога с обзиром на пол, дужину тренирања, претходно постигнути успех, и с обзиром на сопствену процену успешности у стрељаштву.

Пол

Нису добијене статистички значајне разлике у погледу анксиозности и агресивности, док су на све три димензије полне улоге разлике статистички значајне (Табела 7). Истичимо да су скорови на димензији маскулиност код мушкараца и жена изнад просечних нор-

мативних вредности (погледати Табелу 3), а жене стрелци су андрогиније од мушкараца.

Табела 7. Статистичка значајност разлика на усвојеној полној улози (БСПИ – маскулиност, фемининост и андрогиност) код стрелаца у односу на пол

Table 7. Significance of difference on BSRI (femininity, masculinity and androgyny) in tournament shooters with regard to gender

		Стрелци		т-тест	Значајност
		АС	СД		
Маскулиност	м	5,2273	0,7271	2,370	0,022*
	ж	4,7413	0,6473		
Фемининост	м	4,6273	0,5556	-2,092	0,042*
	ж	4,9848	0,5892		
Андрогиност	м	-0,6000	0,7558	-3,886	0,000**
	ж	0,2435	0,7002		

Дужина тренирања

Испитивањем разлика у нивоу тренутне и опште анксиозности код стрелаца с обзиром на дужину тренирања коришћењем теста вишеструког поређења аритметичких средина (ЛСД тест) у оквиру пост-хок анализе АНОВА теста добијени су следећи резултати:

Табела 8. Вишеструко поређење средњих вредности на димензији тренутне анксиозности (СТАИ-С) у односу на дужину тренирања код стрелаца (АНОВА)

Table. Multiple comparison of mean values on STAI-S in tournament shooters with regard to length of training (ANOVA)

		(И) дужина тренирања	(Ј) дужина тренирања	Разлика АС (И-Ј)	Значајност
Тренутна анксиозност	до 3 год		3 до 5 год	-9,90	0,240
			5 до 10 год	-7,75	0,132
			10 до 15 год	-3,54	0,497
			преко 15 год	2,74	0,639
	3 до 5 год		5 до 10 год	2,15	0,773
			10 до 15 год	6,36	0,401
			преко 15 год	12,64	0,120
	5 до 10 год		10 до 15 год	4,21	0,246
			преко 15 год	10,50	0,023
	10 до 15 год		преко 15 год	6,29	0,178

Табела 9. Вишеструко поређење средњих вредности на димензији опште анксиозности (СТАИ-Т) у односу на дужину тренирања код стрелаца (АНОВА)

Multiple comparisons of means on STAI-T in tournament shooters with regards to length of training (ANOVA)

	(И) дужина тренирања	(Ј) дужина тренирања	Разлика АС (И-Ј)	Значајност
Општа анксиозност	до 3 год	3 до 5 год	-7,50	0,276
		5 до 10 год	-6,00	0,154
		10 до 15 год	-0,79	0,854
		преко 15 год	1,71	0,720
	3 до 5 год	5 до 10 год	1,50	0,806
		10 до 15 год	6,71	0,280
		преко 15 год	9,21	0,165
	5 до 10 год	10 до 15 год	5,21	0,083
		преко 15 год	7,71	0,041*
	10 до 15 год	преко 15 год	2,50	0,510

Упоредивањем аритметичких средина стрелаца на димензијама анксиозности, с обзиром на дужину тренирања стрељаштва, добила се статистички значајна разлика на обе димензије између групе која тренира стрељаштво 5 до 10 година и групе која тренира преко 15 година. Статистичка значајност разлика за тренутну анксиозности је $p < 0,023$, а за општу $p < 0,041$. Испитаници који се дуже баве овим спортом, имају нижи ниво тренутне и опште анксиозности.

Разматране су и разлике између стрелаца у нивоу агресивности у односу на дужину тренирања стрељаштва и добијени су следећи резултати:

Табела 10. Вишеструко поређење средњих вредности на агресивности (Сигма тест) у односу на дужину тренирања стрељаштва код стрелаца (АНОВА)

Table 10. Multiple comparisons of means on aggression (Sigma) with regard to length of training of tournament shooters (ANOVA)

	(И) дужина тренирања	(Ј) дужина тренирања	Разлика АС (И-Ј)	Значајност
Агресивност	до 3 год.	3 до 5 год.	-22,40	0,020*
		5 до 10 год.	-12,69	0,029*
		10 до 15 год.	-16,90	0,005**
		преко 15 год.	-23,97	0,001**
	3 до 5 год.	5 до 10 год.	9,71	0,246
		10 до 15 год.	5,50	0,513
		преко 15 год.	-1,57	0,860
	5 до 10 год.	10 до 15 год.	-4,21	0,297
		преко 15 год.	-11,28	0,028*
	10 до 15 год.	преко 15 год.	-7,07	0,174

Нађене су статистички значајне разлике у нивоу агресивности између стрелаца који се стрелаштвом баве до 3 године и свих осталих подгрупа стрелаца (3 до 5, 5 до 10, 10 до 15 и преко 15 година), као и између подгрупе која тренира стрелаштво између 5 и 10 година и подгрупе која тренира преко 15 година. У свим наведеним случајевима ниво агресивности је виши код групе која дуже тренира овај спорт, тј. искуснији стрелци су и агресивнији.

У односу на ову контролну варијаблу нису добијене статистички значајне разлике у погледу усвојене полне улоге.

Претходно постигнути успех

Добијене су статистички значајне разлике између група с обзиром на постигнути успех на димензији тренутне анксиозности. Скорови групе стрелаца који су освајали медаље на европском првенству и светским куповима разликују се на овој димензији од групе која је освајала медаље на првенствима државе и групе освајача медаља на мање значајним међународним турнирима. Њихови скорови су нижи, у односу на групу освајача одличја на првенствима државе ($p < 0,042$). У односу на групу која је освајала медаље на мањим међународним такмичењима, група освајача медаља са ЕП и светских купова има нижи скор на тренутној анксиозности ($p < 0,032$).

Табела 11. Вишеструко поређење средњих вредности на димензији тренутне анксиозности (СТАИ-С) у односу на претходно постигнут успех код стрелаца (АНОВА)

Table 11. Multiple comparisons of means on STAI-S in tournament shooters with regard to awards and achievements (ANOVA)

	(И) медаље	(Ј) медаље	Разлика АС (И-Ј)	Значајност
	Првенства државе	Међународни турнири	-0,35	0,931
		ЕП и Светски куп	9,50	0,042*
Тренутна анксиозност	Међународни Турнири	СП и ОИ	4,75	0,246
		ЕП и Светски куп	9,85	0,032*
		СП и ОИ	5,10	0,205
	ЕП и Светски куп	СП и ОИ	-4,75	0,299

Разлике између других група стрелаца на овој димензији нису статистички значајне, а разлике нису пронађене ни на димензији опште анксиозности.

Статистички значајне разлике у односу на варијаблу агресивност приказане су у Табели 12.

Табела 12. Вишеструко поређење средњих вредности на агресивности (Сигма тест) код стрелаца у односу на претходно постигнути успех (АНОВА)

Table 12. Multiple comparisons of means on aggression (Sigma test) in tournament shooters with regard to awards and achievements (ANOVA)

	(И) медаље	(Ј) медаље	Разлика АС (И-Ј)	Значајност
Агресивност	Првенства државе	Међународни турнири	10,17	0,034*
		ЕП и Светски куп	-1,25	0,814
	Међународни турнири	СП и ОИ	-3,17	0,506
		ЕП и Светски куп	-11,42	0,034*
	ЕП и Светски куп	СП и ОИ	-13,34	0,006**
		СП и ОИ	-1,92	0,718

Анализа резултата у Табели 12 указује да неуспешнији стрелци, у односу на такмичаре са медаљама на светским првенствима и олимпијадама, имају нижи скор на агресивности.

У односу на претходно постигнути успех нису добијене статистички значајне разлике у погледу усвојене полне улоге.

Сопствена процена успешности

Резултати који се тичу разлика у нивоу тренутне и опште анксиозности код стрелаца у односу на њихову сопствену процену успешности приказани су у Табели 13. Разлике у нивоу тренутне анксиозности имају статистичку значајност $p < 0,004$, а на општој анксиозности статистичка значајност износи $p < 0,008$. Показало се да стрелци који су постигнуте резултате вредновали високом оценом (оцене су се кретале од 1 до 5) јесу и мање анксиозни.

Табела 13. Статистичка значајност разлика на димензијама анксиозности (СТАИ) у односу на сопствену процену успешности
Table 13. Significance of difference on STAI with regards to own assessment on the success in tournament shooters

	Ф тест	Значајност
Тренутна анксиозност	5,096	0,004**
Општа анксиозност	4,514	0,008**

Још једна статистички значајна разлика ($p < 0,042$) нађена је у односу на ниво агресивности приликом поређења подгрупе испитаника која је свој досадашњи успех оценила оценом 2 (најмањом, јер нико није користио оцену 1) и подгрупе која је свој успех вредновала оценом 5 (највишом). Скор на агресивности је већи код стрелаца који себе сматрају успешнијим у овом спорту (Табела 14).

Табела 14. Вишеструко поређење средњих вредности на агресивности (Сигма тест) код стрелаца у односу на сопствену процену успешности (АНОВА)

Table 14. Multiple comparisons of means on aggression (Sigma test) in tournament shooters with regard to own assessment on the success (ANOVA)

	(И) процена сопств. успеха	(Ј) процена сопств. Успеха	Разлика АС (И-Ј)	Значајност
Агресивност	2	3	-8,43	0,173
		4	-6,19	0,328
		5	-18,67	0,042*
	3	4	2,24	0,583
		5	-10,24	0,181
	4	5	-12,48	0,112

У односу на сопствену процену успешности, нису добијене статистички значајне разлике у погледу усвојене полне улоге.

ДИСКУСИЈА

Овим истраживањем желели смо да испитамо анксиозност, агресивност и усвојену полну улогу код стрелаца и особа које се не баве спортом. Сматрали смо да ова обележја личности могу бити од значаја у разумевању функционисања и постигнућа особа које се баве спортским стрељаштвом.

Хипотеза (Х1) о постојању статистички значајних разлика у нивоу анксиозности (тренутна и општа) између стрелаца и неспортиста није потврђена. Мада разлике између група нису статистички значајне, стрелци имају ниже скорове у односу на неспортисте. У обе групе средње вредности тренутне анксиозности су изнад, а опште анксиозности испод нормативних просечних вредности (погледати Табелу 1). У разумевању добијених резултата на тренутној анксиозности којом се процењује како се особа осећа у тренутку испитивања, важно је имати у виду да је испитивање на узорку стрелаца извршено непосредно пред такмичење на Првенству Србије. Наиме, и поред тога што су били у једној стресној ситуацији као што је та-

кмичење, ниво ове димензије анксиозности је и нешто нижи у односу на контролну групу. Иначе, од успешних такмичара се и очекује да поднесу висок ниво тензије који Китс (према: Анђелковић, 2010) назива капацитетом подношења негативног. У контексту постизања значајних спортских резултата, сматрамо да је важан налаз у овом истраживању и то што је ниво опште анксиозности код стрелаца нижи од просечних нормативних вредности. Тим пре, када имамо у виду да је на овој димензији статистичка разлика близу значајне ($p < 0,053$). Како испитаници основне групе тренирају стрелаштво дужи низ година и сви су освајачи медаља на најмање државним првенствима, могуће је да су временом, између осталог, и захтеви за контролом и „прихватањем“ анксиозности, довели до неке врсте селекције у групи стрелаца. Свакако, изванредан ниво анксиозности јесте неопходан, а поједини аутори (видети Wolfe, 1989) сматрају чак и нужан у достизању врхунских резултата. Он је најчешће у функцији конструктивног подизања опште будности која је нужна у било којој ситуацији такмичења, на шта указују и налази других истраживања (Craske and Craig, 1984).

Резултати овог истраживања такође указују на значај дужине тренирања, претходно постигнутог успеха и сопствене процене успешности у стрелаштву за ниво тренутне и опште анксиозности (хипотеза Х4). Тако, особе које се најдуже баве овим спортом, у поређењу са другима мањег стажа, имају најнижи ниво тренутне и опште анксиозности. Такође, у односу на групу која је освајала медаље на мањим међународним такмичењима, група освајача медаља са ЕП и светских купова има нижи скор на тренутној анксиозности. Показало се и да су стрелци, који су постигнуте резултате вредновали високим оценом, и мање анксиозни.

У суштини, разлике међу овим различитим категоријама стрелаца говоре да стрелци који су у својој такмичарској каријери успели да се изборе за медаље са значајних међународних такмичења и имају дуже искуство, лакше подносе потенцијалну стресогеност предстојећег такмичења. Поред ових фактора у испољавању анксиозности, очигледно да сопствено задовољство постигнутим резултатима у спорту има значајну улогу. Између осталог, познато је да доживљај успешности утиче на ниво самопоштовања, позитивни селф концепт и, посредно, на ниво испољене анксиозности (Coopersmith, 1981).

Размотрили смо и разлике између стрелаца и особа које се не баве спортом на димензији агресивност. Не постоје разлике између ове две групе у погледу агресивности које би биле статистички значајне и хипотеза Х2 није потврђена. Скреће пажњу и налаз истраживања да су скорови добијени на нивоу целокупног узорка у погледу агресивности много виши од просечних нормативних вредности (видети Табелу 3). Да би уопште узели у разматрање једну од претпо-

ставки о могућој повезаности између реално неповољне социоекономске и политичке ситуације у нашој земљи и израженијег испољавања агресивности најчешће младих, овај налаз свакако треба проверити у истраживању на знатно већем узорку из наше средине.

У групи стрелаца, скор на димензији агресивност је виши код оних који дуже тренирају овај спорт, који су успешнији и који позитивно процењују своје постигнуће (хипотеза Х5). Као што је већ наведено, чини се да је до сада веома мала пажња истраживача била усмерена објашњењу узрока и утврђивању последица агресивног понашања у спорту. Једно од објашњења нуди истраживање Бјорквиста и сарадника (према: Gill, 2000) чији налази указују да се спортисти најчешће охрабрују, упућују на агресивне одговоре и да се таква врста понашања у спорту од њих очекује. И у овом истраживању остаје отворено питање да ли тренирање стрељаштва подстиче агресивност или се, пак, у овом спорту најдуже задржавају агресивни појединци. При свему овоме не треба пренебрегнути чињеницу да је агресивност саставни део људске емоционалности и заузима значајно место у развоју личности. И како каже Хартман (Hartman, 1964), разарање није једини циљ агресивности. Преко сублимације омогућава се преобраћање агресивне енергије у неутралну која стоји на располагању Ја и која се испољава кроз друштвено прихватљиве облике (на пример, спорт).

Хипотеза (Х3) о постојању статистички значајних разлика у усвојеној полној улози код стрелаца и неспортиста је делимично потврђена. Наиме, разлике су добијене само на димензији андрогиност која је израженија код стрелаца, него код особа које се не баве спортом. Добијени налаз је у складу са једним бројем истраживања на узорку спортиста (Halmerich and Spence, према: Gill, 2000) која су показала да су андрогина обележја доминантна код спортиста. Када узмемо у обзир пол стрељача, испоставило се да у овом истраживању стрелци мушког пола имају повишене скорове на димензији маскулиност, а жене су, у односу на мушкарце, андрогиније и феминијне (хипотеза Х6). Изражена маскулиност добијена је и у истраживању Видановићеве и сар. (2006) на адолесцентима који се активно баве фудбалом. При разумевању ових резултата треба имати у виду да стрељаштво као спорт не фаворизује одређени пол, нити су услови такмичења или правила, прилагођени или олакшани за стрелце неког пола. Ово је спорт у коме жене постижу исте, ако не и више резултате у односу на мушкарце, а неретко се организују и такмичења у апсолутној категорији. Једнакост међу половима је непобитна чињеница стрељаштва – бити компетитиван у женским дисциплинама је у свему једнако тешко и захтевно као и у мушким. Да ли су андрогина обележја жена стрелаца, изражена кроз спремност да у различитим ситуацијама реагују и маскулино и феминино, детерми-

нисана карактеристикама овог спорта или пак у опредељењу за стрељаштво можда удео могу имати и већ формирана андрогина обележја жена? Знамо да интересовање за оружје јесте традиционално у већини култура, пре свега, у домену маскулинности. Додали бисмо да, како се ради о релативно малом подзору стрелаца, практично можемо, ипак, говорити само о тенденцијама везаним за ову варијаблу истраживања. Сматрамо да у погледу овог аспекта функционисања стрелаца за одговорима треба трагати у наредним истраживањима која би процењивала и природу полне улоге при избору бављења одређеним спортом.

Треба напоменути да су на добијене резултате у овом истраживању могли утицати неки фактори које нисмо контролисали. Издвојићемо само неке од њих. Свакако имамо у виду да се спортисти стрелци, по природи самог спорта, међу собом разликују. Такође, мали број испитаника у појединим категоријама које се тичу дужине тренирања, освојених медаља и процене сопствене успешности, није уједначен. Уопште гледано, истраживања особина личности стрелца нису бројна, бар у нашој средини. Особе које тренирају спортско стрељаштво су као група генерално затворени и неекспонирани (о чему говори и истраживање Балинт²), па се јавља и проблем налажења узорка који је спреман на сарадњу.

ЗАКЉУЧАК

Само стрељаштво је спорт за који се везују многе предрасуде које проистичу из непознавања самог спорта који, иако један од најтрофејнијих, спада у групу недовољно популарних спортова. Разлоге за такав статус можемо тражити у различитим чиниоцима – почевши од слабе медијске покривености, преко погрешне слике о овом спорту и особама које га тренирају. Често се спортско стрељаштво поистовећује са ловом, стреличарством и неким стрелачким догађајима ревијалног карактера.

Неспорно је да сваки спорт има своје особености. Наиме, бављење фудбалом, боксом, стрељаштвом или шахом обично подразумева и фаворизовање и специфичних, различитих својстава личности. То је и био основни подстицај за ово истраживање. Пре свега, налаз истраживања који би издвојили, тиче се нивоа анксиозности који се статистички значајно не разликује код стрелаца и неспортста. Када се ради о стрелцима, добијени налази говоре о релативно ниском нивоу опште анксиозности. Сматрамо да су, како тренутна анксиозност, тако и ниво опште анксиозности, фактор од изузетне

² <http://www.ephresso.hu/content/view/8348/44/>

важности за даљи ток тренажног процеса и успех на такмичењима. Додали бисмо, као што смо и претпостављали, да се задовољство сопственим радом и постигнућима рефлектује на предтакмичарску анксиозност и анксиозност уопште.

Генерално, у нивоу агресивности између стрелаца и неспортиста нисмо добили статистички значајне разлике, али знатно виши скор од нормативног на агресивности у читавом узорку захтева одговоре за којима треба трагати у наредним истраживањима. Што се тиче нивоа агресивности стрелаца, склони смо да прихватимо да је посвећеност оваквом спорту вид веома конструктивног начина изражавања агресивних својстава, који су, разуме се, само један од фактора врхунских постигнућа. И не само у спорту.

Један од резултата овог истраживања који бисмо издвојили је статистички значајно израженија андрогиност код стрелаца женског пола, у односу на мушкарце. Жене које су се определиле за стрељаштво изгледа да су пронашле неку врсту баланса између својих фемининих и неких маскулиних карактеристика усвајајући андрогину полну улогу. Мада спортско стрељаштво не фаворизује одређени пол, чини се да је за успех у овом спорту потребно објединити све оне добре феминине и маскулине особине.

ЛИТЕРАТУРА

- Анђелковић, В. (2010). *Одбрамбени стил сценских извођача*. Ниш: Филозофски факултет Универзитета у Нишу.
- Анђелковић, В. и сар. (2009). „Телесна географија” и андрогиност надарених адолесцената. *Теме*, 33 (4), 1261–1279.
- Bartol, C. R. (1995). *Criminal behavior: A psychosocial approach*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall.
- Bem, S. (1974). The measurement of psychological androgyny. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 42, 155–161.
- Сох, Р. Н. (2005). *Психологија спорта, концепти и примјене*. Загреб: Наклада Слп.
- Coopersmith, S. (1981). *Self-Esteem Inventories – Manual*. Palo Alto: Consulting Psychologists Press.
- Craske, M. & Craig, K. (1984). Musical performance anxiety: The three system model and self-efficacy theory. *Behavioral Research Therapy*, 22, 267–280.
- Essau, C. & Conradt, J. (2006). *Агресивност у дјеце и младежи*. Загреб: Наклада Слп.
- Gill, D. L. (2000). *Psychological dynamics of sport and exercise*. Champaign: Human Kinetics.
- Hartmann, H. (1964). *Essays on Ego Psychology*. London: The Hogarth Press.
- Кандидо Јакшић, М. (1995). Полне улоге и ментално здравље. *Психологија*, 28(3/4), 315–338.
- Момировић, К. и сар. (1992). *КОНБ – Кибернетичка батерија конативних тестова*. Београд: Центар за примењену психологију Друштва психолога Србије.
- Moran, A. P. (2004). *Sport and exercise psychology*. New York: Routledge.
- Salmon, P. (1990). A Psychological Perspective on Musical Performance Anxiety: A Review of the Literature. *Medical Problems of Performing Musicians*, 3, 2–11.

- Spielberger, C. D. (1972). *Anxiety as an emotional state. Current trends in theory and research*. New York: Academic Press.
- Vasta, R. et al. (2005). *Дјечја психологија*. Загреб: Наклада Слп.
- Видановић, С. и сар. (2006). *Породица и посао: изазови и могућности*. Ниш: Филозофски факултет Универзитета у Нишу.
- Weinberg, R. S. & Gould, D. (2003). *Foundations of Sport and Exercise Psychology*. (3rd Edition), Champaign: Human Kinetics.
- Wolfe, Mary L. 1989. Correlates of adaptive and maladaptive musical performance anxiety. *Medical Problems of Performing Artists*, 3, 49–56.
- <http://www.epresso.hu/content/view/full/8348/44/>, Презентација 20. фебруара 2011.

Snežana Vidanović, University of Niš, Faculty of Philosophy, Department of Psychology, Niš
 Bojana Biserčić, Niš
 Vesna Anđelković, University of Niš, Faculty of Philosophy, Department of Psychology, Niš

ANXIETY, AGGRESSION AND GENDER ROLES IN SPORT SHOOTERS

Summary

The psychology of sport is interesting not only to professional athletes, but to anyone with an interest in psychological functioning, especially in the psychology of outstanding achievements. Sport shooting requires good physical and psychological condition together with intense concentration and technical skill. Individual differences on the basis of age, gender, motor abilities, and assessment of one's own success play a role in determining one's performance.

Based on our results, we can conclude that there are no significant statistical differences between shooters and non-athletes in the levels of anxiety and aggression or in the femininity and masculinity dimension. It is also necessary to take into account the length of training, successfulness, and the shooters' assessment of their own success when considering the levels of anxiety and aggression.